

його 12 систем: «Законодавство» (нормативно-правові акти, що регулюють діяльність слідчого); «Документ» (зразки процесуальних документів); «Слідчі дії» (процесуальна регламентація і тактика слідчих дій; зразки планів і схем місця події та умовні позначення об'єктів); «Науково-технічні засоби» (техніко-криміналістичне забезпечення органів досудового слідства); «Судові експертизи» (теоретичні основи судової експертизи, види судових експертиз, типові експертні питання); «Слідча практика»; «Криміналістичні методики» (методики розслідування окремих видів злочинів); «Навчання» (програми-тренажери; тести для перевірки рівня знань з криміналістики; навчальні відеофільми); «Словник термінів» (словник термінів з криміналістики); «Бібліографія»; «Правоохоронні органи та експертні установи» (основні відомості та адреси); «Додаткова корисна інформація» (відомості щодо органів державної влади України, посольств та консульств іноземних держав в Україні; коди напрямків автоматичного міжміського телефонного зв'язку України; одиниці вимірювання; таблиця стандартних кольорів). Спеціалістами у сфері інформаційних технологій створено відповідний сайт в мережі Інтернет – Автоматизоване робоче місце «Інсайт».

Для задоволення потреб «польової криміналістики» слідчому має бути забезпечено можливість використання автоматизованого робочого місця безпосередньо на місці проведення слідчої дії, в тому числі й поза межами службового кабінету, шляхом використання переносних портативних електронних пристроїв типу «ноутбук» з безперебійним доступом до мережі Інтернет.

Повсякчасне застосування новітніх інформаційних технологій дозволить вирішити низку як окремих проблем «польової криміналістики», зокрема, технічної оснащеності слідчого й інформаційного забезпечення слідчо-оперативної групи в «польових умовах», так і проблеми загального підвищення якості діяльності органів досудового слідства.

Рекомендована до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» ІВПЗ АПРН України (протокол № 3 від 04 березня 2009 р.)

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В.А. Журавель

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОБІЗНАНИМИ ОСОБАМИ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Одним із критеріїв, що суттєво впливають на ефективність будь-якої колективної діяльності, є правильно організована та вміло здійснена взаємодія між її учасниками. Тому діяльність правоохоронних органів під час досудового слідства є ефективною лише за умови взаємодії всіх структурних підрозділів.¹ Ефективність діяльності слідчого, оперативного співробітника і спеціаліста під час розслідування злочинів залежить не лише від професійної підготовки, кваліфікації і досвіду кожного з них, але й від реального використання їх досвіду в конкретних практичних діях, організованості і взаємодії.²

Взаємодія – одна з основних філософських категорій, що відбиває процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і зміну стану.³ З позиції філософії взаємодія є синонімом впливу та найбільш універсальною формою зміни (перетворення) навколишньої дійсності, видом діяльності.⁴ У психологічній літературі взаємодія розглядається як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість та зв'язок.⁵ Поняття впливу в психології характеризується як цілеспрямоване перенесення руху й інформації від одного учасника взаємо-

¹ Під час анкетування слідчих прокуратури України встановлено, що на ефективність організації розслідування впливають налагоджена система взаємодії в процесі розслідування між слідчими та оперативно-розшуковими органами (на думку 69,1% респондентів) та належна координація дій учасників розслідування (37,8%). 27,2% слідчих вважають, що ефективність проведення слідчої дії обумовлює залучення спеціалістів різних галузей знань та застосування необхідної криміналістичної техніки (20,9%).

² Див.: Тертышник В.М., Слинко С.В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1995. – С. 1.

³ Взаимодействие // Большая советская энциклопедия. – М.: Советская Энциклопедия, 1976. [CD-версія].

⁴ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М., 1981. – С. 50, 51.

⁵ Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 51.

дії до іншого.⁶ Вплив слідчого на психіку осіб, які беруть участь у справі, є одним з елементів слідчої тактики. Слідчий постійно впливає на людей своїми владними розпорядженнями, виховними заходами, процесуальними засобами примусу та ін.⁷

Взаємодія визначена вченими-криміналістами як заснована на законі, злагоджена за метою, місцем і часом діяльність незалежних один від одного в адміністративному порядку органів, що виражається в найдоцільнішому поєднанні їх засобів і методів, і спрямована (при організуючій ролі слідчого) на попередження, припинення, розкриття і всебічне, повне й об'єктивне розслідування злочинів⁸.

У процесі розслідування керівна роль належить слідчому. Під час здійснення слідчих дій він організовує участь багатьох осіб: понятих, свідків, спеціалістів. Виконання даними особами своїх процесуальних функцій часто залежить від тих психологічних прийомів, які використовує слідчий для підвищення активності, концентрації уваги, взаєморозуміння учасників слідчих дій⁹. Тому взаємодія учасників процесуальних дій повинна ґрунтуватися на принципах взаємоповаги, взаємодопомоги, координації¹⁰, обміну інформацією, сприяння успіху в розслідуванні злочину та ін.

Питання використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів досліджувалися багатьма вченими-криміналістами, однак сьогодні в Україні ще не повною мірою використовуються знання обізнаних осіб у досудовому слідстві.¹¹

Більшість науковців до спеціальних знань відносять знання в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла й знання з конкретних

⁶ Там само. – С. 58.

⁷ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М.: НИ и РИО ВШ МООП СССР, 1967. – С. 163.

⁸ Див.: Дубинский А.Я., Шостак Ю.И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы. – К.: изд-во МВД УССР, 1981. – С. 5; Галанович Н.Н., Мартинович И.И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. – Минск: Изд-во «Высшая школа», 1983. – С. 10, 11.

⁹ Зорин Г.А. Криминалистическая эвристика. – Т. 1. – Гродно ГрГУ, 1994. – С. 142.

¹⁰ Координация – узгодження, встановлення доцільного співвідношення між якими-небудь діями, явищами. – Див.: Ожегов С.И. Словарь русского языка. Издание четвертое. – М.: Рус. яз., 1960. – С. 287.

¹¹ Під час анкетування слідчих встановлено, що лише 56,9% респондентів звертаються за допомогою до спеціаліста при проведенні слідчих дій, найчастіше (у 39,4% випадків) – до криміналіста. Спеціаліста-хіміка залучають до участі в слідчих діях лише в 0,3% випадках, спеціаліста-будівельника та еколога – у 0,6%. Про випадки залучення спеціалістів-фізиків та біологів слідчі не згадали зовсім. На думку 0,3% респондентів спеціалістів до слідчих дій не треба залучати взагалі, бо всі необхідні відомості можна отримати шляхом консультацій з колегами.

видів діяльності, необхідні для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду справ¹². Спеціальні знання є необхідними не тільки для забезпечення процесу виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину, але й для максимально інформативного їх дослідження. При цьому наявних знань слідчого часто недостатньо для самостійного повного і всебічного вивчення слідів на місці події, проведення огляду предметів і документів, відтворення обстановки та обставин події, зняття інформації з каналів зв'язку, здійснення допиту та інших слідчих дій.

Обізнаними особами в кримінальному процесі вважають таких, що мають спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві або ремеслі або уміння та навички в певній галузі діяльності, а саме: спеціалісти та судові експерти (процесуальні особи), фахівці (іноді їх також називають спеціалістами) в різних галузях знань та / або діяльності людини (непроцесуальні особи).

Спеціаліст, відповідно до ст. 128-1 КПК України, залучається слідчим до проведення слідчих дій з метою сприяння йому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, безпосереднього застосування науково-технічних засобів і спеціальних методів, надання допомоги в технічній і документальній фіксації перебігу та результатів провадження слідчої дії. Спеціаліст не є самостійною процесуальною особою, він виконує свої професійні обов'язки під керівництвом слідчого та не має права без дозволу слідчого здійснювати які-небудь дії, спрямовані на зміну обстановки місця події, ознак досліджуваних об'єктів та ін. Результати діяльності спеціаліста повинні бути відображені в протоколі слідчої дії, але на практиці, на жаль, це не завжди виконується¹³.

Права спеціаліста на ініціативу під час проведення слідчих дій, на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи в межах, необхідних для вирішення спеціальних питань, на жаль, процесуально не закріплені. Не мають також процесуальної регламентації такі обов'язки спеціаліста: сприяти слідчому в захисті речових доказів від подальшого пошкодження, заявляти самовідвід у визначених законом випадках, надавати слідчому інформацію для розкриття злочину по "гарячих слідах", скласти підсумковий документ (звіт, довідку) про свою діяльність

¹² Див.: Шепітько В.Ю. Криміналістика: словник термінів. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 224; Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – С. 198. та ін.

¹³ Під час узагальнення кримінальних справ встановлено, що лише в 2,3% протоколів слідчих дій зафіксовані відомості щодо діяльності спеціаліста.

та ін. Тому на ці питання слідчі повинні звертати особливу увагу під час взаємодії зі спеціалістом.

На відміну від спеціаліста, судовий експерт є самостійною процесуальною особою. Згідно зі ст. 75 КПК України, судовий експерт особисто проводить дослідження та складає висновок від свого імені та несе за нього особисту відповідальність. Висновок експерта є джерелом доказів.

Непроцесуальними формами взаємодії слідчого з обізнаними особами (фахівцями) є отримання консультаційної і консультативно-довідкової допомоги з усіх спеціальних питань організаційно-тактичного характеру (під час оцінки доказової інформації, побудови слідчих версій, підготовки до процесуальних дій та в інших випадках). Такі консультації можуть охоплювати дуже широке коло питань щодо методик застосування науково-технічних засобів, можливостей різних видів судових експертиз, методів і методик дослідження окремих об'єктів, умов і способів отримання зразків для порівняльного дослідження, оптимальної послідовності проведення слідчого експерименту або огляду речових доказів, окремих технічних, технологічних, економічних, медичних, психологічних та інших питань. Консультації фахівця (незалежно від форми надання – усної або письмової) мають позапроцесуальний характер та орієнтуюче значення.

Організація та управління діяльністю з розслідування злочинів здійснюється шляхом застосування сукупності організаційно-тактичних засобів¹⁴. При плануванні окремих процесуальних дій слідчий застосовує один з дієвих організаційно-тактичних засобів – розподіл обов'язків між суб'єктами взаємодії.

Взаємодія слідчого та інших учасників огляду, як правило, розпочинається ще до виїзду слідчо-оперативної групи на місце події. Після отримання повідомлення про злочин і переконання в необхідності огляду місця події, слідчий викликає спеціаліста певного профілю (залежно від характеру події) і повідомляє йому обставини справи, завдання й умови майбутньої роботи та (з урахуванням порад спеціаліста) визначає коло необхідних науково-технічних засобів. На початку огляду місця події слідчий визначає його межі спільно зі спеціалістом, щоб уникнути безповоротної втрати слідів злочину, виокремлює об'єкти, що необхідно зафіксувати, та визначає умови фото- та відеозйомки. На практиці,

на жаль, не зважаючи на чітку процесуальну регламентацію дій кожного учасника огляду місця події, всю роботу з виявлення та фіксації слідів злочину слідчі часто доручають спеціалістові.

З'ясувавши обстановку, спеціаліст пропонує слідчому план своїх дій. При цьому він може висловити свою думку з приводу початку та найдоцільнішої послідовності огляду та залучення до огляду спеціалістів певного профілю. З урахуванням механізму утворення слідів, отриманих відомостей про обставини злочину і особливостей конкретного місця події слідчий спільно зі спеціалістом висувають версії про механізм події, що сталася, про напрямки пересування злочинця і потерпілого, про просторово-часові характеристики їх дій (моделюють подію злочину); визначають об'єкти, які могли перебувати в контакті зі злочинцем, найбільш вірогідні місця утворення слідів (в т.ч. мікрооб'єктів), розподіляють місце події відповідно до взаємного розташування слідів на окремі ділянки і остаточно визначають послідовність дій спеціаліста. За відсутності заперечень з боку слідчого за запропонованим планом спеціаліст здійснює його реалізацію.

При виявленні слідів, що підлягають вилученню, слідчий і спеціаліст з урахуванням розмірів, фізико-хімічних властивостей об'єкта та обставин злочину вирішують питання про можливість їх вилучення разом з об'єктом-носієм (його частиною) або фіксацію слідів шляхом копіювання.

Невидимі (слабо видимі) сліди та мікрочастки не можуть бути повністю знищені, тому залишаються на місцях більшості злочинів. Виявлення і своєчасне їх дослідження часто надає можливість розкриття злочину «по гарячих слідах». Спеціаліст професійніше за слідчого виконує роботу з виявлення, фіксації і вилучення мікрооб'єктів тому, що має навички роботи з такими об'єктами. Він надає допомогу слідчому у визначенні відношення до справи виявлених слідів, придатності їх для ідентифікації або шляхів отримання іншої доказової інформації; за вказівкою слідчого проводить попередні дослідження речових доказів та інших слідів злочину. Спеціаліст повідомляє слідчому відомості довідкового характеру; бере участь у складанні розшукової інформації; звертає увагу слідчого на обставини, що сприяли скоєнню злочину; вказує способи перевірки фактичних даних, отриманих з інформаційно-довідкових картотек криміналістичних підрозділів; допомагає слідчому правильно здійснити опис об'єктів у протоколі огляду. Він зобов'язаний інформувати слідчого про всі встановлені ним факти, що мають значення для справи.

¹⁴ Див.: Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. – Мн.: Изд-во «Высшая школа», 1979. – С. 16.

Відповідно до ст. 190 КПК України, метою огляду місця події є не лише виявлення слідів злочину, але й з'ясування обставин події, а також інших обставин, що мають значення для справи. Це припускає можливість проведення попереднього дослідження виявлених слідів під час огляду.

Попереднє дослідження здійснюється як слідчим самостійно, так і з залученням спеціаліста до дослідження. Завершальною стадією такого дослідження є оцінка значущості виявлених матеріальних слідів злочину, у процесі якого слідчий та / або спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання та застосовуючи науково-технічні засоби і методи, що їх не змінюють, визначає відносність виявлених слідів до розслідуваної події, встановлює механізм їх утворення й вивчає ознаки для одержання орієнтовних даних про анатомічні, професійні та інші характеристики особи, яка скоїла злочин, про механізм скоєння злочину та інші обставини, що мають значення у справі. Існують об'єктивні передумови проведення попереднього дослідження: наявність невідомих або незрозумілих обставин скоєння злочину; недостатність фактичних даних, які дозволяють відтворити механізм злочину; повна відсутність або обмеженість відомостей про особу, яка скоїла злочин; невизначена доказова значущість виявлених слідів і речових доказів; висока ймовірність знищення слідів та ін. Іноді без результатів такого дослідження неможливо розв'язати інші невідкладні питання під час проведення слідчої дії. Однак на практиці попереднє дослідження проводиться вкрай рідко.¹⁵ Результати досліджень, викладених у висновках спеціаліста, 69,1% слідчих не додають до матеріалів кримінальної справи тому, що цей документ не зазначений в переліку джерел доказів, наведеному в ст. 65 КПК України.

Слідчий може доручити спеціалістові під час огляду місця події виготовити дактилокарти потерпілих та отримати інші необхідні зразки для порівняльного дослідження, здійснити їх порівняльне дослідження за загальними ознаками з виявленими слідами. Це дозволить із безлічі слідів виокремити ті, що можуть мати доказове значення у справі та допоможуть більш цілеспрямовано проводити розслідування.

Для проведення експрес-досліджень застосовуються виключно такі методи, що не ведуть до псування або пошкодження

доказів (спостереження, вимірювання, моделювання, мікроскопічні методи, дослідження в інфрачервоних або в ультрафіолетових променях та ін.). Під час слідчого огляду спеціалістом може бути вирішено багато питань криміналістичного характеру: з якого боку здійснений злом перешкоди, чи не складали певні об'єкти раніше єдине ціле та інші.

Якщо такі дослідження здійснюються в межах слідчих (процесуальних) дій, то вони мають процесуально-правову природу і на них поширюються вимоги, що пред'являються до пізнавальної діяльності слідчого. Вони повинні відбиватися в процесуальних документах. На практиці, на жаль, це виконується не завжди, що часто стає причиною значних безповоротних втрат інформації про факти, що підлягають встановленню. Іноді слідчі обмежуються лише збиранням речових доказів, а їх дослідження пізніше доручають судовому експертові. При цьому встановлення інформаційного навантаження виявлених матеріальних доказів відкладається до моменту отримання висновку судової експертизи.

Під час узагальнення кримінальних справ встановлено, що з місць подій вилучається значна кількість слідів рук, ніг, взуття, знарядь злочину та ін., непридатність для ідентифікації яких встановлюється лише під час проведення судової експертизи. Часто вилучаються сліди, залишені потерпілим або особами, що спільно проживали з ним та не мають відношення до злочину. У більшості випадків дані факти спеціаліст може встановити вже під час огляду з метою уникнення невинуватого призначення експертизи та необґрунтованих сподівань щодо подальшої можливості розкриття злочину за допомогою таких слідів.

Однією з причин необґрунтованого подовження строків розслідування злочинів є те, що слідчі недостатньо чітко уявляють, в яких формах можуть проводитися та яким чином треба фіксувати перебіг та результати експрес-досліджень. Це негативно позначається на результатах використання речових доказів у розкритті злочинів за «гарячими слідами».

При складанні протоколу огляду місця події спеціаліст надає слідчому необхідну допомогу в описі окремих об'єктів та слідів, повідомляє такі відомості: місце їх розташування, криміналістичні засоби, що застосовувалися для їх виявлення, фіксації та вилучення, кількість об'єктів (слідів), їх вигляд, форму, розміри, індивідуальні особливості, механізм утворення та ін.

¹⁵ За даними анкетування спеціалістів встановлено, що лише 27,1% з них будь-коли залучалися до проведення попереднього дослідження під час проведення слідчих дій.

Якщо даним обставинам не приділити належної уваги, то наслідки можуть стати несприятливими для слідчого¹⁶.

Дієвою є допомога спеціаліста під час упакування речових доказів¹⁷. Однак якщо спеціаліст після упакування певних специфічних об'єктів не попередить слідчого про умови їх зберігання, що виключають їх псування або знищення, то судовим експертам в подальшому вже нічого буде досліджувати.

Аналіз слідчої практики свідчить про те, що здійснення злочинів часто супроводжується приховуванням слідів причетних до них осіб (слідів рук, взуття і ін.).¹⁸ Багато злочинів залишаються нерозкритими майже за умови виявлення таких слідів на місці злочину. Часто причиною неможливості використання вилучених з місця події об'єктів і слідів в процесі доказу по справі є їх неналежна фіксація в протоколі огляду місця події¹⁹. Це ще раз підтверджує важливість взаємодії слідчого зі спеціалістом під час огляду місця події.

Спеціаліст, залучений до обшуку, консультує слідчого з криміналістичних питань; застосовує інструменти для відмикання сховищ і тайників; вимірювальні, оптичні та спеціальні пошукові засоби (щупи, кішки, металошукачі, переносні рентгенівські апарати, трупощукачі, прилади для роботи з мікрооб'єктами тощо); фотографує вилучені сліди та предмети та упаковує їх; здійснює відеозапис, надає допомогу слідчому в отриманні необхідних відомостей шляхом попереднього дослідження та оцінки виявлених предметів і слідів. Свої дії спеціаліст у процесі

¹⁶ Під час розслідування вбивства гр.-на Б. в його квартирі на одвірку були виявлені та вилучені сліди рук, але слідчий не вніс до протоколу дані про те, із зовнішнього або внутрішнього боку дверей виявлені відбитки. Надалі це надало можливість злочинцеві сказати, що він був поруч, але знаходився по іншу сторону дверей і не входив до кімнати. Ця обставина ускладнила процес доказування.

¹⁷ Часто упакування речових доказів здійснюється слідчими не лише з порушеннями кримінально-процесуального законодавства (відсутні підписи слідчого та понятих, не зазначена дата та місце вилучення та ін.), але й інструкцій судово-експертних установ (предмети одягу, що належать вбивці та жертві, упаковуються разом, що унеможливує подальше виявлення на цих предметах сторонніх нашарувань у вигляді волокон та мікрочасток). Причиною зіпсування слідів біологічного походження та слідів на об'єктах органічної природи може стати їх упакування в полімерні пакети.

¹⁸ За результатами узагальнення кримінальних справ встановлено, що у 36,9% випадках мають місце приховування злочинів та навмисне спотворення обстановки місця події.

¹⁹ Під час узагальнення кримінальних справ встановлено, що часто виявлені при огляді предмети зі слідами рук не зазначені в протоколі огляду або не описані в повному обсязі, не вказано їх місцезнаходження, не зазначено, яким методом та на яких предметах виявлені сліди і як вони були упаковані.

обшуку повинен здійснювати відповідно до тактичних задумів слідчого з метою забезпечення досягнення бажаного результату і нерозголошення оперативних даних.

Спеціалісту під час обшуку слід доручити ретельно обстежити взуття і одяг підозрюваного з метою виявлення слідів перебування його на місці події (мікрочасток ґрунту, фарби, текстильних волокон, скла, металів, полімерних матеріалів, плям крові тощо). Якщо слідчий в подальшому передбачає проведення почеркознавчої експертизи, то спеціалістові можна доручити відібрати вільні зразки почерку, про що складається окремий протокол. Спеціаліст може надати допомогу у визначенні механізму утворення пошкоджень на предметах одягу і взуття. Свої спеціальні знання в галузі фізики, хімії і біології спеціаліст повинен застосувати для виявлення, фіксації і вилучення слідів хімічних речовин (в тому числі наркотичних), спецфарбників, отруйних і сильнодіючих речовин та інших. Він повинен надати слідчому допомогу в застосуванні науково-технічних засобів (мікроскопів, ультрафіолетових освітлювачів та ін.) з метою виявлення слідів крові, сперми, слини та інших виділень людського організму, паливно-мастильних матеріалів, мікрооб'єктів різного походження та інших слідів. Використовуючи дифузнокопіювальний метод, спеціаліст може надати допомогу слідчому у виявленні та закріпленні слідів пострілу, слідів взаємодії з предметами з чорних і кольорових металів та ін.

Спеціаліст надає допомогу слідчому під час відтворення обстановки й обставин події (ст. 194 КПК України) у визначенні кола інструментів і матеріалів, необхідних для дослідження, у здійсненні вимірювань та розрахунків, фіксації перебігу та результатів слідчої дії шляхом застосування фото- та відеозйомки, звукозапису, оцінці результатів експерименту і визначенні впливу окремих чинників на отримані дані. Слідчий повинен ознайомити спеціаліста з обставинами справи, що зумовили необхідність проведення експерименту, метою даної слідчої дії, конкретними завданнями, які планується вирішити за допомогою певних досліджень, визначити, які факти підлягають перевірці в процесі слідчого експерименту, визначити послідовність, умови, місце й час майбутніх досліджень. При необхідності спеціалістові надаються для вивчення відповідні матеріали кримінальної справи.

Після з'ясування мети та змісту слідчого експерименту та вивчення необхідних матеріалів, спеціаліст висловлює свої міркування щодо доцільності певних експериментальних дій,

можливості перевірки фактів, що підлягають встановленню за їх допомогою, вибору умов експерименту та ін. Він може висловити свої міркування щодо необхідності уточнення певних обставин і шляхів отримання необхідних даних. За результатами обговорення даних питань слідчий розробляє план слідчої дії та надає вказівку спеціалістові підготувати необхідні техніко-криміналістичні засоби, інструменти і матеріали.

При підготовці до проведення слідчої дії «Одержання зразків для експертного дослідження»²⁰ (ст. 199 КПК України) спеціаліст може допомогти слідчому визначити, які зразки і в якій кількості необхідні для експертного дослідження.

Надзвичайно важливим є визначення та дотримання умов одержання експериментальних зразків, бо в зразках повинні відобразитися (зберегтися) ознаки, необхідні для порівняльного дослідження. Спеціаліст може безпосередньо виконувати роботу з відібрання зразків та допомагає слідчому вирішити питання про можливість використання їх для проведення криміналістичної експертизи. Наприклад, при отриманні зразків почерку спеціаліст надає допомогу слідчому в правильному обранні ручки, чорнил, паперу, а також у визначенні швидкості виконання записів.

Необхідність взаємодії слідчого і фахівця виникає при призначенні судової експертизи²¹, згідно зі ст. 196 КПК України. Слідчий звертається до фахівця за консультацією щодо виду експертизи (зокрема, коли необхідно знати її можливості на сучасному рівні розвитку науки і техніки), кола осіб і установ, яким можна доручити певні дослідження, характеру питань, які можуть бути поставлені експертові. Правильне визначення кола питань має важливе значення не лише для експерта, що здійснює дослідження, але й для встановлення обставин справи в цілому.

Експерт за власною ініціативою має право відобразити у своєму висновку обставини справи, з приводу яких питання йому не були поставлені, і поінформувати слідчого про можливість вирішення таких питань.

Взаємодія слідчого і судового експерта не закінчується й після проведення судової експертизи. Слідчий може його допитати з метою роз'яснення наданого висновку, запросити його як фахівця для участі в допитах обвинуваченого або підозрюваного, пов'язаних з пред'явленням речових доказів або висновків експерта.

²⁰ Під час анкетування слідчих 26,2% респондентів зазначили, що цю слідчу дію вони проводять найчастіше.

²¹ 56,9% слідчих цю слідчу дію проводять найчастіше.

Слідчий може скористатися консультацією фахівця в галузі судової експертизи при отриманні клопотань обвинуваченого або потерпілого, заявлених при ознайомленні з постановою про призначення судової експертизи, з метою визначення шляхів вирішення питань, зафіксованих в клопотанні про призначення судової експертизи, та обсягу додаткових матеріалів, необхідних експертові.

За даними Головного слідчого управління МВС України²², відсоток розкриття злочинів в 2008 р. в Україні складав 71,4%. Кількість нерозкритих злочинів в Україні в 2008 році перевищила 50 тисяч. Серед нерозкритих – чимала питома вага таких тяжких злочинів, як вбивства на замовлення, умисні тяжкі тілесні ушкодження, крадіжки, грабежі, шахрайства та ін.

Кількість злочинів, скоєних в 2008 році в Україні особами, які раніше вчиняли злочини, збільшилась на 2,0%, в т.ч. умисних вбивств – на 12,9%, зґвалтувань – на 8,4%, ДТП із смертельними наслідками – на 20,4%, незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами – на 13,3%. Тобто, слідчим сьогодні доводиться працювати з більш «професійними» злочинцями, які вже мають досвід у скоєнні злочинів.

Навіть поверхневий аналіз статистичних даних щодо злочинної діяльності в Україні дозволяє зробити висновок про те, що протиправні дії останнім часом здійснені на достатньо високому професійному рівні. Сьогодні злочинці використовують сучасну вогнепальну зброю, вибухові пристрої, засоби зв'язку, транспортні засоби й інші пристосування та мають необхідні знання і навички для використання сучасних досягнень науки і техніки під час скоєння злочинів. Усе це обґрунтовує необхідність здійснення більш широкої взаємодії слідчих з обізнаними особами для підвищення ефективності провадження досудового слідства. Саме така взаємодія дозволяє суттєво підвищити рівень розкриття злочинів, не змінюючи структуру та склад окремих підрозділів правоохоронних органів, не витрачаючи коштів на нове обладнання, що є особливо актуальним в період світової фінансової кризи.

Рекомендована до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» ІВПЗ АПРН України (протокол № 2 від 20 лютого 2009 р.)

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В.Ю. Шенітько

²² Розкриті та нерозкриті злочини [Електронний ресурс]: Статистика МВС // Міністерство внутрішніх справ України. Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/uk/publish/article/46710>.